

ГОДИНА 1996.
YEAR 1996.

Свеска -1
Volume - 1
Удк.911.37

Оригиналан научни рад
ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ

ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ - КЉУЧНА ОБЛАСТ АПЛИКАТИВНЕ ГЕОГРАФИЈЕ?

Дејан Ђорђевић 1)

Извод: Научна истраживања за потребе просторног планирања имају велики утицај на развој географије. Најпре, онда су проширили постојећа и створила нова сазнања географија, на свим образовним нивоима. Надаље, та су истраживања довела до креирања нових, много егзактнијих метода и техника, покушавајући да објасне детаље ове нове географске синтезе, мењајући при томе уврежене схватања у различитим областима географије. Данас, након више од 30 година истраживања, овај утицај је јачи него икад и допире све до области теорије и методологије географије. Његов интензитет је тако значајан да није претерано говорити о новом периоду развоја географије као научне дисциплине;

Кључне речи: примењена географија, планирање, координација, мултидисциплинарност, приступ, парадигма.

Abstract: Scientific research for physical planning have the great influence in development of geography. First, they have established and widened the knowledge of geographers, learning presently at all levels of educations. Second, those researches had provoked the creation of new, more exact, methods and techniques, mainly because the details for new geographical synthesis, leads to redefinition and modification of opinions in many different fields of geography. But today, after more of 30 years of researches, this influence is stronger than ever, even in the fields of theory and methodology of geography. This influence is of such a great importance that it is not overreacted to discuss about the new development era of geography as a science.

Key words: applied geography, planning, coordination, multidisciplinary, approach, paradigm.

УВОД

Простор, истраживања његових атрибута, аналитичко-синтезне оцене и вредновање представљају заједнички предмет интереса и географије.
Мр. Дејан Ђорђевић. Географски факултет. Београд, Студенски трг 3/3. Рад примљен 30. 01. 1996.

је као фундаменталне науке и просторног планирања као изразито апликативне и прагматичне научно-стручне дисциплине. Отуда не чуди да су пионири планирања у светским размерама и у пашој земљи били управо географи, да би се током бурних година развоја у планерску праксу укључили архитекте, економисти, социолози, грађевински, саобраћајни и комунални инжењери, експерти из области водопривреде, шумарства, пољопривреде, те свих домена заштите. Укључивањем стручњака различитих образовних профила у планерску праксу географи су изгубили монопол, али не и значај, још увек заузимајући кључне позиције, посебно у оквиру тимова за синтезу планских решења.

Уопште узев, међутим, мало је радова у свету посвећено проучавању односа између географије и просторног планирања. И она неколицина научно-теоријских расправа на ту тему одреда је ранијег датума - педесете и шездесете године овог века - у доба када су географи и дефинисали основне теоријско-методолошке постулате планирања, постављајући на тај начин научни оквир за будућа истраживања. У југословенским оквирима, географи и данас држе кључне позиције у планирању: илустративан пример је Просторни план републике Србије, којим руководи географ, а чланове најужег стручног тима готово искључиво чине географи или стручњаци стално запослени на Географском факултету Универзитета у Београду. Расправе о улози географије и географа у планирању, међутим, вођене су само фрагментарно: док су нпр. Жуљић (1956) и Радовановић (1976) писали о значају регионалне географије као синтезне дисциплине за планирање (поред неких других географа који су истицали значај појединих географских дисциплина за планирање, попут Вељковића 1985. године за индустрију), од расправа о значају географије као целовите научне дисциплине за планирање вредно је поменути само три. Дорић (1970) је сажето приказао улогу и значај природно-географских и друштвено-географских фактора у просторном планирању, указујући на оне који су од непосредне важности за ефикасну организацију простора. Перишић (1985-а) углавном проучава развој планирања у Србији и Југославији, делимично осветљавајући пресудну улогу географа у том развоју. Најопсежнији и систематичан приказ односа географије и планирања у периоду после Другог светског рата у средишњој Србији који је дао Вељковић (1993-94), и поред истицања теоријске основе и методолошког приступа примењеним географским истраживањима за планирање и уређење простора, пропустио да укаже на све разлоге који су довели до опадања интересовања географа за планирање, а који су довели до ситуације да се у појединим периодима значај географије маргинализује, да би данас поново добио на важности, посебно због имплементације просторно оријентисаних информационих система у планирању.

Имајући у виду напред речено, покушаћемо да на нешто другачији начин објаснимо у коликој мери комплекс географских наука значајан за планирање и вице верса, да укажемо на неке од разлога који су доводили до осеке интересовања географа за просторно планирање, неке новије тенденције у развоју сложених међусобних односа, све у циљу покушаја да се докаже да у домену апликативне географије нема значајније области од планирања.

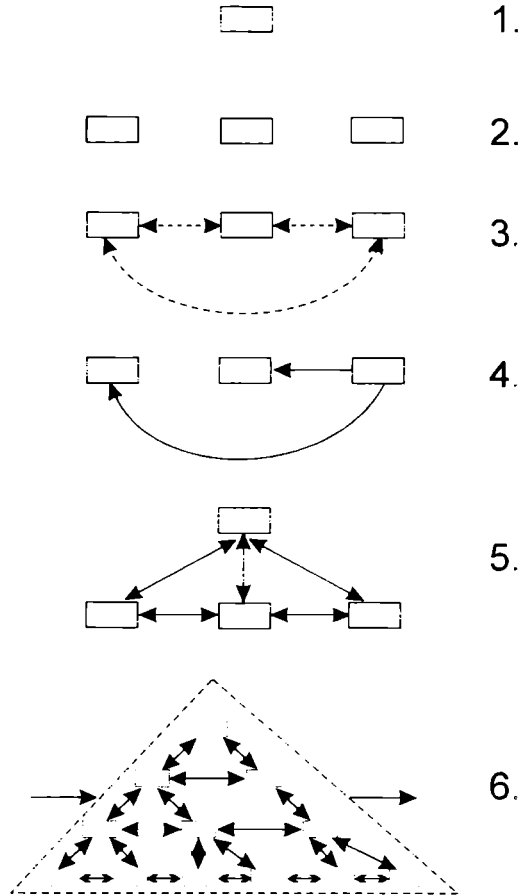
НЕКЕ ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ТЕМУ

О општем значају географије као фундаменталне научне дисциплине довољно је писано, баш као и о цикличним периодима у њеном развоју везаним за промну теоријског или методолошког приступа, диктираним како постигнутим резултатима сопствених истраживања и кадровским квалитетима и преференцијама тако и променама у окружењу, које је у различитим периодима различито доживљавало значај и улогу географије у развоју науке и образовања у целини, а у ширим релацијама и њен допринос социјалним, економским па и политичким потребама државе, друштва, интересних група и појединаца. За све то време као основни проблем, односно недостатак географије истицан је недостатак њене апликативности, који је у радикалним ставовима по овом питању доводио до квалификације географских истраживања као "земљописа", неоправдано алудирајући на дескриптивну фазу развоја географије у раном периоду успостављања њеног статуса као фундаменталне науке. Иако се не може пренебрећи значај резултата истраживања појединих географских дисциплина за одређену практичну употребу, развојем науке и диверсификацијом дисциплине од географије је континуирано преузиман сегмент по сегмент основног предмета истраживања. Једном осамостаљене, ове су дисциплине попут незахвалне деце стале да оспоравају примат географији, све до данашњег дана. Повремено би географија поново добила на значају и угледу (сетимо се њене улоге у одређивању граница краљевине СХС), али су ти повратци били ефемерне природе, и ни у једној области није било могуће применити целокупан комплекс иначе веома разуђених географских истраживања, све до појаве просторног планирања.

Са друге стране, развој планирања је од почетка био праћен извесним проблемима око циља, предмета, метода и терминологије истраживања, иако је око сврхе планирања готово одмах постигнут консензус. Исте нејасноће присутне су у планирању и данас, резултирајући бројним дефиницијама предмета и циља које су међусобном често контрадикторне и есенцијално недоречене (Перишић 19856). Ипак, од самог је почетка било јасно да за

планирање неће бити довољно користити искључиво сазнање добијене географским истраживањима, иако је предмет био истовестан. укључивање других дисциплина никада није било реализовано без тешкоћа, углавном у погледу координације напора и правца и домена научно-стручних истраживања, као што је приказано на слици 1. У стварности, последња фаза у развоју - трансдисциплинарност - заправо у нашим условима представља идеал, и може се поистовестити са жељеним али никад постигнутим тзв. интегралним планирањем. При томе се спекулације око тога да ли је планирање мултидисциплинарна или полидисциплинарна наука /струка (Мариновић-Узелац 1986) чине безпредметним; заправо се ради о томе да планирање ни изблиза није решило неке од својих фундаменталних, напред наведених потешкоћа.

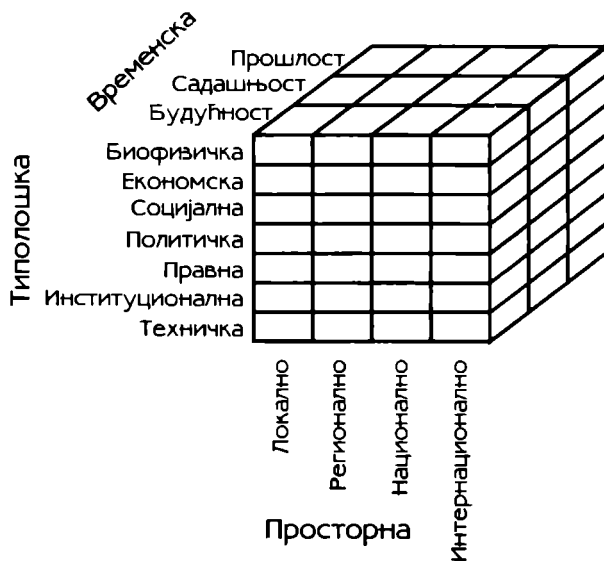
Готово да није потребно назначити у којој је мери географија значајна за планирање. Нека су истраживања показала да је приближно 90% одлука регионалних и локалних власти на неки начин повезано са географијом, односно географским простором (Магуире ет ал. 1991). При томе, посебно се локални ниво управе најчешће суочава са следећим питањима: 1. Где је? Какве су му карактеристике? Шта је око њега? У каквом је односу са осталим атрибутима простора? Могућност примене географских истраживања у планирању може се кретати у релацијама одговора на једноставнија питања, као што су "где" и "колико", све до најсложенијих типа "шта ако". При томе стоји констатација Брунинг-а (1953) да су чиста фундаментална географска истраживања недовољна и неприкладна за планирање, да се иста морају модификовати, што и јесте смисао апликативне географије. Начин на који ћемо то урадити условљен је конкретним планским циљевима, приоритетима и потребама, док квалитативне и квантитативне одреднице простора за који се ради план могу бити од мањег или већег значаја (Dziewonski 1963). То што планирање има у себи посебно изражену и потешцирану временску димензију будућег, заправо је само наглашавање недовољно истакнуте исте компоненте класичних географских истраживања: за овај су став (или опште прихваћено мишљење) више криви географи него географија (Tulippe 1946). Та истовестност предмета и методологија истраживања у великој је мери допринела да се основне теориско-методолошке примесе и истраживачки постулати географије уз незнатне измене користе у просторном планирању, на различитим просторним нивоима и са различитих аспеката, како је практично приказано на слици 2.

Сл 1: Кораци ка повећању координације истраживања (у планирању) - 1. Дисциплинарност (специјализација у изолацији); 2. Мултидисциплинарност (без кооперације); 3. Плуридисциплинарност (кооперација без координације); 4. Кросдисциплинарност (ригидна поларизација ка специфичном монодисциплинарном концепту); 5. Интердисциплинарност (координација на новом концептуалном нивоу); 6. Трансдисциплинарност (координација целокупног истраживачко-едукативног система на више нивоа).

Fig 1: Steps towards increasing coordination in research (in planning) - 1. Disciplinarity (specialisation in isolation); 2. Multidisciplinarity (no cooperation); 3. Phuridisciplinarity (cooperation without coordination); 4. Crossdisciplinarity (rigid polarisation towards specific monodisciplinary concept); 5. Interdisciplinarity (coordination by higher level concept); 6. Transdisciplinarity (multi-level coordination of entire education and innovation system).

Извор (Source): Jantsch 1972.

Сл. 2: Димензије просторне анализе
 Fig. 2: Dimension of spatial analysis
 Извор (Source): Joerg (1935).

Остале за планирање релевантне, пегеографске дисциплине никада нису успеле да остваре виши степен коегзистенције са просторним планирањем као што је то постигла географија. Шта више, и данас у оквиру економије, архитектуре, социологије и др. преовладава став да се планирањем баве само они стручњаци ових профила који у властитој струци "нису успели да се снађу", ово је посебно карактеристично за архитектуру, у којој се као општеприхваћен аксиом намеће мишљење да се урбанизмом и просторним планирањем баве оне архитекте које не умеју да пројектују. Одбацујући на тај начин "отпаднике" из властитих редова, створили су и према планирању амбивалентан, углавном неповољан став, пегирајући му аутономност предмета, метода и циљ истраживања. Упркос израженим тенденцијама ка специјализацији научних истраживања, разграичење области интереса и проучавања између појединих наука је у највећој мери ствар конвенције, на шта поред осталог указује појава нових и нових научних грана, рашчлањавајући перманентно већ разуђен комплекс наука. Интерпенетрацијом проблема и међузависности решења започео је у новије време изван процес интеграције и формирања схватања о еластичној подели знања, што резултира све већим бројем интерфакултетских студија са разних подручја која су до недавно била подељена, па се сада формирају

око нових центара интереса.

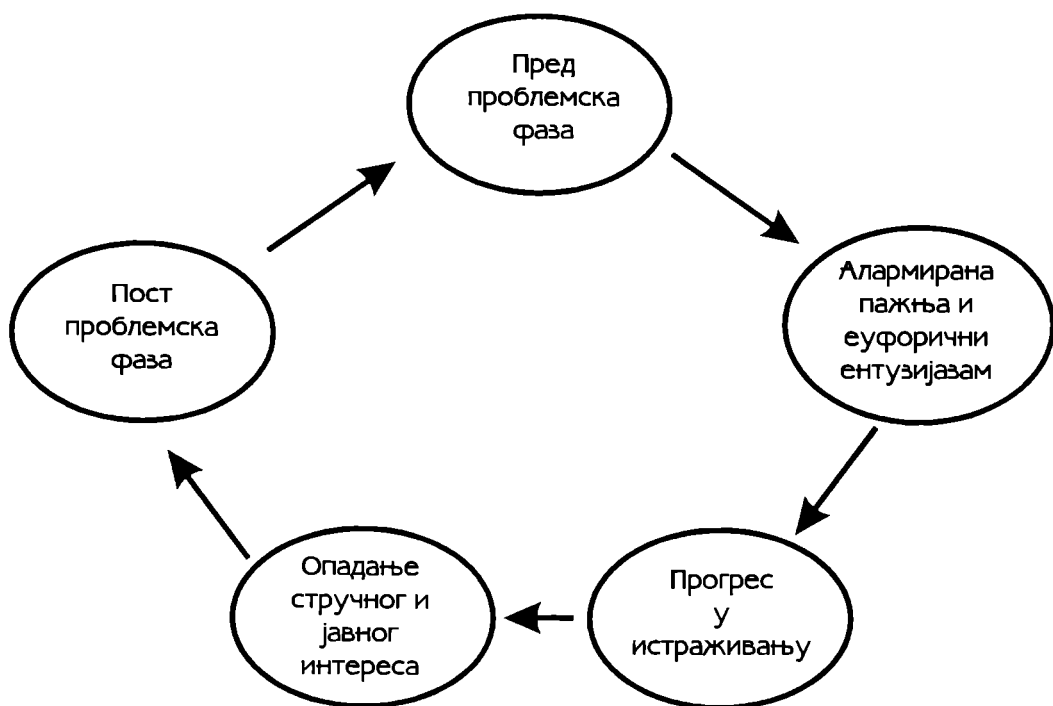
Евидентно је, међутим, да у оквиру саме географије (географа) постоје опречна мишљења о томе у коликој је мери просторно планирање корисно за географију. Као резултат, географија због унутрашњих проблема губи тешке стечене позиције, па је стога потребно подробније осветлити суштину овог, још незавршеног спора.

О ЗНАЧАЈУ ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА ЗА ГЕОГРАФИЈУ

Појавом и убрзаним развојем просторног планирања у нашој земљи примењена географска истраживања су стекла солидну теоријску основу, јасан циљ и предмет истраживања и релативно развијену методолошку апаратуру. Иако је процес размене општих и посебних теоријско-методолошких елемената био двосмеран, географи су склони да истичу у коликој је мери планирање било помогнуто географским приступом: само Вељковић (1993/94) отворено говори о чињеници да је појавом планирања и све значајнијим ангажовањем географа у њему, апликативна географија развила сазнајни, функционални, вредносни и конструктивни приступ, проширујући истовремено и традиционални временски оквир истраживања на будући просторни развој. Мерлин (1988) чак сматра да је конкретизација сврхе истраживања за планирање довела до тога да се нека основна схватања у географији мењају - пре свега у погледу метода и научне области истраживања, што се очигледно манифестује и у измењеним наставним плановима и програмима основних и последипломских студија и код нас и у свету, те измењеним и прилагођеним називима научно-истраживачких пројеката. Он закључује своје излагање констатацијом да се већ сада може говорити о повој епохи развоја географије, када она, садржавајући фундаменталне одреднице, постаје поново корисна и употребљива у стварном животу.

Истини за вољу, учешће географа у планирању није било подједнако значајно у свим фазама развоја. Као што је то приказано на слици 3, у тренутку када је планирање у свету и нешто доцније код нас добило правни, институционални и друштвени легитимитет, у оквиру географије као матичне науке дошло је до алармирања и извесне еуфорије истраживача, као и увек када се појави нови, научно недовољно проучен предмет или проблем. Релативно масовним укључивањем географа у процесу планирања постигнут је извештајан прогрес у теоријско-методолошком домену, а апликативној географији је порастао значај и углед, како међу географима самима, тако и у широј научно-стручној јавности. У то време је и у теорији планирања доминирала тзв. објект-центрична парадигма/доктрина, по којој је предмет/објект истраживања, односно планирања - простор и његови атрибути -

био од виталног значаја за целокупан процес. Померањем теоријског тежишта на повећање значаја процедуралних фактора и система одлучивања, у пракси планирања све су више биле заступљене бихејвиоралистичке, социјалне и системско-кибернетске научне дисциплине, потискујући до извесне мере географију и географе. На тај начин је у следећој фази дошло до знатног опадања интереса за планирање и међу самим географија, који су се махом окренули другим, интересантнијим областима истраживања. Тако се круг затворио, доводећи географију на позицију сличну оној коју је заузимала пре појаве планирања.

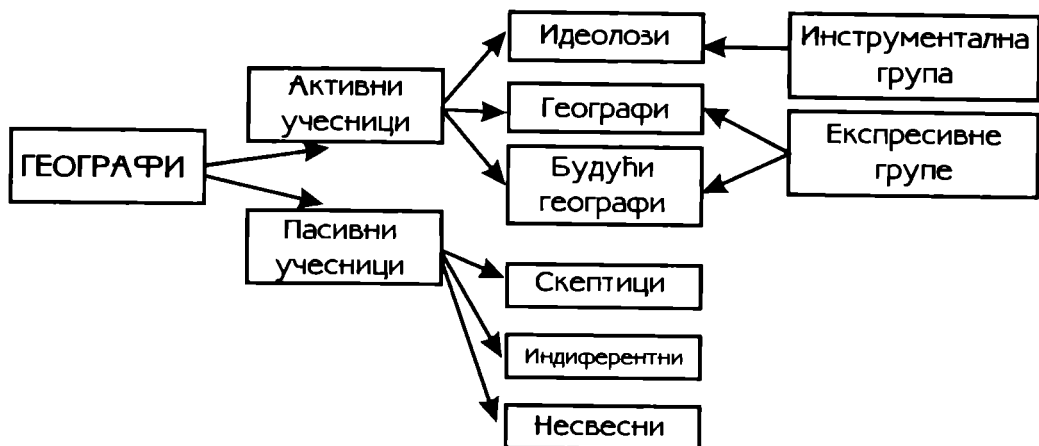
Сл. 3: Циклус интензитета ангажованости географа у планирању.

Fig. 3. : The geographers issue-attention cucle in planning.

На основу (modified after) Downs (1972).

У новије време, међутим, поново расте значај географије за планирање, односно поново започиње напред наведени циклус. Досадашње уско грло процеса планирања - недостатак и неажурност информација о простору - на добром је путу да буде сасвим решено. Појавом модерних Географских информационих система (ГИС) пронађено је ефикасно оруђе које ће знатно поједноставити, појефтинити и унапредити процес планирања, како у домену истраживања, тако и у домену одлучивања о коначним планским решењима и мониторингу имплементације планова (Ђорђевић 1995). Масовна и свеприсутна употреба ГИС-а изазвала је, наравно, оспоравања и покушаје негеографских дисциплина да конкуришу властитим информационим системима (без успеха) или да присвоје ГИС као властити (као геодете у Србији). Још једанпут је географија ушла на велика врата у планирање, а појам географски после дужег времена постаје синоним за модерно, ефикасно, па чак (у претераним ентузијазмом обојеним написима) и футуристичко, што је до недавно била резервисано за друге научне дисциплине и технологије. Појавом и имплементацијом ГИС-а, и не само у планирању, дошло је и до значајнијих померања истраживачких преференција посебно млађег географског кадра, а општа повољна клима и повраћен углед географије најбоље се очитује порастом интереса за студирање посебно перспективног кадра који је у ранијим годинама био привилегија само неколицине других факултета, односно научних дисциплина.

Сл. 4: Активан и пасиван однос географа према планирању.
 Fig. 4: The active and passive attitude of geographers toward planning.

Нису се, међутим, сви географи спремно укључили или прихватили планирање. На слици 4 смо покушали да, на основу властитих искустава, шематски прикажемо различите ставове и схватања географа о томе колико је планирање корисно и важно за географију. Опречна мишљења о овом интересантном и веома сложеном питању довела су и до опречних ставова: географи активни у планирању (дакле са позитивним ставом по овом питању) условно су подељени на две групе - родоначелнике и духовне оце имплементациј географског звања у планирање (који су и стварали одговарајући појмовно-теоријско-методолошки оквир) - те следбенике, који су веома вољни да узму активног учешћа у планирању, било због тога што се већ баве географијом, било исказујући намеру да се њоме убудуће баве. Са друге стране, географи који су у односу на планирање заузели условно пасиван став, могу се поделити на оне који не знају или нису свесни планирања, на оне који знају за планирање али им властита област научног интереса нема додирних тачака са њим, те на оне који знају шта је планирање, али су крајње скептични према његовој користи за географију у целини. Распоред ових снага у будућности, те реални параметри развоја и географије и планирања у будућности, одредиће који ће од ових ставова бити одлучујући у наредном периоду.

Један допринос просторног планирања географије не може се остварити. Након увођења планирања почео је у оквиру географских факултета и института тимски рад који није био карактеристичан за претходни период. Комплексне студије регије, које су раније радили истакнути појединци, данас се све чешће истражују и публикују као резултат тимског рада, односно истраживања великог броја научника, и то не само из области географије. На тај начин се у све већој мери превазилази ускогруда подела на физичку, друштвену, регионалну географију или картографију, отварају се потпуно нова поља научно-истраживачког рада у којој резултати мултидисциплинарних истраживања најбоље могу бити искоришћени у практичне сврхе, имплицитно доводећи до даљег прогреса фундаменталних детерминанти науке (не занемарујући, прозаично, ни финансијске користи за географију).

ПОУКЕ ЗА БУДУЋНОСТ

Обострано третирање простора непосредно повезује географију са аналитичким прогресним делом просторног планирања, без обзира да ли географија жели или не жели да постане својим научним методама практична делатност са новим, проширеним подручјем истраживања. Циљеница је да изучавање простора, до скоро садржај научно студијског рада географа

и у суженом обиму неких других струка, постаје стручна подлога једне практичне делатности, те тиме добија одређену пову друштвену/јавну улогу и значење. О томе изван наше земље постоје знатна искуства, обзиром на чињеницу да је географија у разним земљама активно укључена у све аспекте планирања. Сврха овог осврта је да па то подсети и евентуално покрене интерес географије за просторно планирање и *vice versa*.

Појавом просторног планирања створени су сви предуслови да географија постане уз научну и педагошку и практичну делатност. Појава планирања може се означити позитивним помаком у развоју географске науке и струке, јер су географске студије све више тражене и потребне за ефикасно планирање и уређење простора. Општа географија је, како то тврди Witt (1953), непогодна за планирање, али су специјално-апликативно подручје истраживања од виталног значаја и представљају основу сваког планирања. Појавом планирања географији је делимично враћен некадашњи високи углед, а не треба посебно истицати да се број публикованих радова студија у последњих двадесетак година више пута увећао у односу на било који ранији период.

Ова расправа нема закључак она је чак отворила и иницирала нека нова питања о односу географије и планирања - коначан суд о томе јели појавом планирања географија као наука добила или изгубила и у којим доменима, најбоље ће бити донесен кад о међусобном односу не буду писали савременици него неки будући географи-планири који ће проблем моћи да осветле историјско-хронолошки у међувремену, расправе ће се и даље водити и оспоравања ће и даље постојати, надамо се за добро и географију и планирања. Аутор ових редова је активан заговорник учешћа географа у планирању - отуд и постоји спремност да се па постављена питања у наслову овог текста одговори потврдно. Планирање је дошло до наше свакодневнице и струци остане, и само је до географа да одреде уколикој ће мери њихово ангажовање бити значајно за планирање. Апликативна географија, ма колико се спорили око појма и значења овог термина, може и треба да пронађе свој *raison de etre* у планирању, и не сме да испусти златну прилику коју је појавом планирања добила.

ЛИТЕРАТУРА

- Бруннинг К. (1953) **Landesplanung, Raumforschung und praktisch Geographie besonders in Niedersachsen.** Jahrbuch der geographischen Gesellschaft zu Hannover, Heft 3/4, 78-88.
- Велјковић А. (1985) **Допринос наших географа размештају индустрије на подручју града.** У: *Развитак и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија*, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ, Посебно издање 3, Београд, 223-234.
- Велјковић А. (1993/94) **Однос између географије и просторног планирања - Анализа односа и веза у Средишњој Србији.** Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ, Књ. 44-45, Београд, 103-127.
- Дорић Б. (1970) **Географија у просторном планирању.** Гласник Српског Географског Друштва, Свеска Л, Бр. 1, Београд, 59-73.
- Downs A. (1972) **Up and Down with Ecology-The Issue-attention Cycle.** Public Interest 28, 38-50.
- Dzewonski K. (1963) **Les recherches geographiques pour la planification regionale.** Centre National de la Recherche Scientifique, Memoires et Documents, Tome X, Fascicule 2, Paris, 9-13.
- Ђорђевић Д. (1995) **Теоријски приступ примени ГИС-а у просторном планирању.** Гласник Српског Географског Друштва, Свеска LXXV, Бр. 2, Београд, 19-26.
- Jantsch E. (1972) **Technological Planning and Social Futures.** Halesd Press, New York.
- Joerg W. (1935) **Geography and National Land Planning.** Geographical Review, April 1935, 177-208.
- Maguire D.J., Goodchild M.F., Rhind D.W. (1991) **Geographical Information System.** Longman Scientific Technical, Harlow.
- Мариновић-Узелац А. (1986) **Насеља, градови, простори.** Техничка књига, Загреб
- Merlin P. (1988) **Geographic de l' aménagement.** Presses Universitaires de France, Paris.
- Перишић Д. (1985 а) **О географији и актуелним питањима просторног планирања у Србији.** У: *Развитак и примена географске науке у Србији у протеклих девет деценија*, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ, Посебно издање 3, Београд, 199-208.
- Перишић Д. (1985 б) **О просторном планирању.** Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд.

- Радовановић М. (1976) Регионално планирање као област интердисциплинарног научног рада. Научни преглед, књ. 2, Научно друштво СР Србије, Београд.
- Tulippe O. (1946) *Geographic et Urbanisme. Bulletin de la Societe Belge d' etudes geographiques, Tome XV, No 1, 31-43.*
- Witt W. (1953) *Geographie und Landesplanung. Berichten zur Deutschen Ladeskunde, Band 12, Heft 1, 5-11.*
- Жуљић С. (1956) Географске студије регије и просторно плаиврање Географски гласник XVIII, Загреб, 32-36,

Dejan Đorđević

PHYSICAL PLANNING - A KEY AREA OF APPLIED GEOGRAPHY?

Summary

By taking part in the creation of the necessary theoretical-methodological basis, geographers significantly enlarged their research activity in the field of physical planning. Physical planning questions suited to geographical analysis range from simple "where" and "how much" to more complex "what if" types, and many geographical applications in planning can be based on questions expressed in these forms. Yet, only few geographers are willing enough to participate in planning process and particular object of interest within his theoretical frame, and that all applied investigations have doubtful significance for the pure science in question, i. e. geography.

The main objective of this paper is to investigate in which way planning influence geography, within the frame of theoretical, methodological and staff cooperation and coordination. The answer we are looking for is that physical planning is the key area of applied geography investigations, that the planning has give new blod to the traditional geographical researches, and there is no field of application of geographical knowledge that can and will be suited the interdisciplinarity of geographical thought than physical planning. In addition, some remarks are given over the interdisciplinarty of the planing issues, together with several circumstances which presents the behavioural baskground for absence of progress of geographers participance in planning, identifying reasons for such non-active behaviour and general unawareness of the impotance of physical planning to modern geography.